

Рецензент: І. М. Гудим,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

СТАН СФОРМОВАНОСТІ НАВИЧОК ПРОСТОРОВОГО ОРІЄНТУВАННЯ У МОЛОДШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

С. В. Кондратенко

У статті висвітлюються результати експериментального вивчення навичок просторового орієнтування у молодших дошкільників з порушеннями зору. Представлено методичку педагогічного обстеження просторового орієнтування. Виділено напрями формування навичок просторового орієнтування.

Ключові слова: молодші дошкільники з порушеннями зору, просторове орієнтування, педагогічне вивчення.

Состояние сформированности навыков пространственного ориентирования у младших дошкольников с нарушениями зрения

В статье освещаются результаты экспериментального изучения навыков пространственной ориентировки у младших дошкольников с нарушениями зрения. Представлена методика педагогического обследования пространственной ориентировки. Выделено направления формирования навыков пространственной ориентировки.

Ключевые слова: младшие дошкольники с нарушениями зрения, пространственное ориентирование, педагогическое изучение.

State of spatial skills formation targeting the junior preschoolers with visual impairment

The article highlights the results of experimental study of spatial orientation skills in younger preschoolers with visual impairments. Teaching the technique of examination of spatial orientation. Highlighted areas of spatial orientation skills.

Keywords: Preschoolers younger visually impaired, spatial orientation, pedagogical study.

Проблема формування просторових уявлень та навичок просторового орієнтування розглядалася в багатьох педагогічних і психологічних дослідженнях (Б. Ананьев, 1961; О. Галкіна, 1961; А. Люблинская, 1959; Т. Мусейібова, 1970; Н. Шемякин, 1969; І. Якіманская, 1980 та ін.) Це одна з найбільш складних й актуальних наукових проблем, оскільки здатність до орієнтування в просторі є універсальною за своїм характером властивістю психіки, що відіграє важливу роль у процесах біологічної й соціальної взаємодії людини з навколишнім світом.

Теоретичний аналіз загальної і спеціальної психолого-педагогічної літератури з означеної проблеми дав змогу з'ясувати, що орієнтування в просторі являє собою складну пізнавальну діяльність, у якій беруть участь такі психічні функції, як сприйняття, мислення, пам'ять. Просторове орієнтування здійснюється на основі безпосереднього сприйняття простору й словесного позначення просторових категорій (місця розташування, віддаленості, просторових відносин між предметами).

Питання особливостей просторового орієнтування дітей з порушеннями зору розглядали ряд вчених тифлологів (Є. Подколзіна, Л. Солнцева, Л. Рудакова, Л. Дружиніна).

Зокрема, Л. Дружиніна дослідила, що для дошкільників з порушенням зору характерні чедоліки розвитку рухів і мала рухова активність; у них, у порівнянні з нормальновзорими

однолітками, значно гірше розвинені просторові уявлення, можливості практичної мікро- і макроорієнтування, словесні позначення просторових відносин. Порушення окорухливих функцій викликає помилки виділення дітьми форми, величини, просторового розташування предметів. [2]

В той же час можна констатувати недостатність сучасних вітчизняних досліджень означеної проблеми, що й визначило тему нашого дослідження.

Метою нашої статті є висвітлення результатів експериментального вивчення стану сформованості навичок просторового орієнтування у дітей молодшого дошкільного віку.

Просторове орієнтування невід'ємно супроводжує рухову активність людини й тому тісно пов'язується з загальним розвитком моторики (постановка мети й вибір маршруту руху (напрямок); збереження напрямку руху й досягнення мети).

Дослідниками доведено, що в тій чи іншій мірі просторово-розпізнавальні функції властиві всім органам відчуттів, а сприймання простору базується на тісній взаємодії зорового, дотикового, рухового та кінестетичного аналізаторів. За твердженням Б. Ананьєва, кожне відчуття будь-якої якості, інтенсивності й тривалості характеризується певним просторовим компонентом, що підкреслює зв'язок просторового орієнтування з усією пізнавальною діяльністю людини. [1]

Формування уявлень про простір і навичок орієнтування в ньому у дітей відбувається на основі здійснення ними складної аналітико-синтетичної діяльності з диференціації та узагальнення просторових ознак і відношень. При цьому провідну роль у диференціації просторових ознак навколишнього світу відіграє саме зоровий аналізатор. Повне чи часткове виключення якого у випадку порушеного зору унеможливує природне формування просторових уявлень й потребує корекційного втручання. Діти розглянутої категорії (особливо із глибокими порушеннями зору) спонтанно, самостійно не можуть опанувати навичками просторового орієнтування, а мають потребу в систематичному цілеспрямованому навчанні [4, 5, 6]. Труднощі просторового орієнтування у дітей з порушеннями зору в подальшому значно обмежують їх самостійність та активність у всіх сферах діяльності.

Саме тому, формування просторових уявлень та навичок просторового орієнтування у дітей з порушеннями зору є одним з найважливіших завдань корекційної роботи в умовах спеціального дошкільного закладу. Важливо якомога раніше розпочати навчання дітей з порушеннями зору просторовому орієнтуванню, вже з раннього дитинства, коли розвиток рухової сфери лежить в основі фізичного і розумового розвитку, при цьому, важливо навчити дітей орієнтуватися в малому й великому просторі, допомогти дитині перебороти страх перед великим і незнайомим простором, навчити прийомів захисту при пересуванні та при пошуку предметів, які впали, навчити обстежувати приміщення та ін.

Орієнтування в просторі – комплексне, багаторівневе поняття, що об'єднує у собі орієнтування у великому й малому просторі різних напрямів та рівнів. Так, початковий етап орієнтування в обмеженому або малому просторі включає:

- орієнтування на власному тілі (знання частин власного тіла, знання про просторове розташування частин тіла, позначення розташування частин свого тіла відповідними просторовими термінами, порівняння реальних просторових відносин з їхніми відображеннями в дзеркалі);
- на площині стола (розташовувати предмети на поверхні стола ліворуч праворуч й у названих напрямках, визначати й словесно позначати просторове розташування іграшок і предметів);
- на аркуші паперу (права й ліва, верхня й нижня сторони аркуша, середина).

Початкове орієнтування у великому просторі – це знайомство з розташуванням об'єктів найближчого оточення дитини в приміщенні будинку й довкола нього (орієнтування у

квартирі, у приміщенні навчального закладу, на вулиці, використання термінів *праворуч, ліворуч, угорі, унизу, спереду, позаду, далеко, близько* й т.д.) [3].

У поняття просторової орієнтації також включають оцінку відстаней, розмірів, форми, взаємного положення предметів й їхнього положення щодо що орієнтується.

У більш вузькому значенні, поняття «просторове орієнтування» розглядається як орієнтування на місцевості:

- визначення «точки відліку» («*Я стою праворуч від будинку*»);
- визначення місцезнаходження об'єктів щодо себе («*Шафа ліворуч від мене*»);
- визначення розташування предметів відносно один одного («*М'яч лежить під столом*»).

Таким чином, аналіз теоретичних та науково-практичних джерел дав змогу виявити наступні напрями формування навичок просторового орієнтування: орієнтування на собі, від себе, щодо предмета, за схемою, за допомогою збережених аналізаторів. Останній напрям виділено з урахуванням того, що для дітей з порушеннями зору особливого значення набувають навички просторового орієнтування, з опорою на збережені аналізатори, зокрема слух, нюх, дотик.

Виділені напрями нами було покладено в основу педагогічного вивчення наявного стану сформованості навичок просторового орієнтування, яке відбувалося за розробленою нами методикою.

Метою проведеного обстеження було вивчення просторових уявлень молодших дошкільників з порушеннями зору.

Завдання: вивчити наявний стан сформованості навичок просторового орієнтування у молодших дошкільників з порушеннями зору, за виділеними напрямими: на собі; від себе; щодо предмета; у мікро та макро просторі (приміщенні); за допомогою збережених аналізаторів.

Обладнання: демонстраційний, дидактичний матеріал (іграшки, малюнки, аркуші картону, банки із запахами, тактильний матеріал: дерев'яна, металева, гумова кульки), бланки для фіксації результатів.

Організація обстеження: індивідуальна форма.

Форми надання допомоги: навідні запитання, допоміжні запитання, демонстрація.

Фіксація результатів: Відповіді дітей фіксуються на бланку відповідей. Узагальнені результати за цією методикою фіксуються в окремій таблиці.

Критерії оцінювання: 2 бали (високий рівень) – завдання виконано правильно з першої спроби, без помилок; 1 бал (середній рівень) – завдання виконано після надання додаткової допомоги (словесної чи показу); 0 балів (початковий рівень) – завдання не виконано.

Хід обстеження:

1. Орієнтація на власному тілі (на собі).

Завдання:

- Покажи де у тебе голова, спина, живіт, ноги.
 - Візьми кубик у праву руку.
 - Тупни лівою ногою.
2. *Орієнтування відносно схеми власного тіла (від себе).*

Завдання:

- Гра «Регулювальник»: покажи прапорцем направо, наліво, вгору, вниз.
- Покоти машинку вперед, назад, праворуч, ліворуч.

- Які іграшки (меблі) стоять перед тобою, позаду, зліва, справа.

3. Орієнтування щодо предмета.

Завдання:

- Постав собачку перед будиночком, а дерево позаду будиночка.
- Постав машинку ліворуч від будинку.
- Що стоїть справа від дверей (вікна, столу).

4. Орієнтування в мікропросторі (на аркуші паперу).

• Розклади малюнки: квітку у правий верхній куточок, бджілку у лівий нижній, зайчика у лівий верхній, морквинку у правий нижній. З'єднай лініями, що кому підходить. Посередині постав сонечко.

- Виклади кружечки вгорі аркуша, а квадратики внизу.
- Постав сині фігури зліва, червоні справа, а жовті – посередині аркуша.

5. Орієнтування за допомогою слуху, нюху, дотику.

- Де дзвенить дзвіночок? Він далеко чи близько?
- Чим пахне? Впізнати за запахом коробки: огірок, цибулю, апельсин.
- Вгадай на дотик. Знайти в закритій торбинці гумову, металеву, дерев'яну кульки.

6. Орієнтування в приміщенні.

Дитина сидить за столом, перед педагогом. Попросити її розповісти по пам'яті де що знаходиться в груповій кімнаті, не повертаючись туди. Зафіксувати, якщо дитина намагається подивитися в заданому напрямку, вказує шлях до об'єкта рукою.

• Розкажи, де у вашій групі зберігаються іграшки, де живуть рибки, а де стоїть акваріум, де ви роздягаєтесь, коли приходите з вулиці?

- Що є на вашому ігровому майданчику?
- Де проходять музичні заняття у вашому садочку, а що там є?

З метою виявлення стану сформованості навичок просторового орієнтування у молодших дошкільників з порушеннями зору, нами було організоване і проведене обстеження в молодшій групі спеціального дошкільного закладу для дітей з порушеннями зору №154 м. Києва.

За наведеною методикою було обстежено 11 дітей молодшого дошкільного віку (3-4 роки) з порушеннями зору. За станом зору переважна більшість обстежуваних дітей відноситься до групи слабозорих (vis від 0,03 до 0,4).

Узагальнені результати обстеження представлені в таблиці 1 та на діаграмі.

Таблиця 1.

Результати обстеження стану сформованості навичок просторового орієнтування у молодших дошкільників з порушеннями зору

Завдання	Високий рівень	Середній рівень	Початковий рівень
I блок	6	3	2
II блок	4	5	2
III блок	2	5	2
IV блок	7	4	0
V блок	2	5	4
VI блок	3	5	3

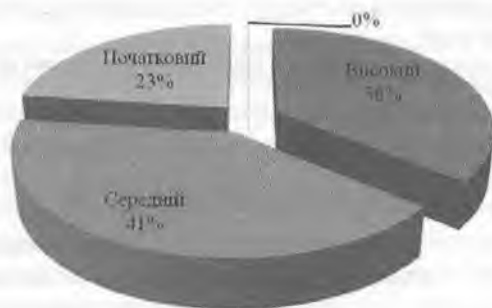

Рис.1. Рівень сформованості навичок просторового орієнтування

Розподіл рівнів сформованості навичок просторового орієнтування за окремими блоками завдань представлений в узагальненій таблиці 1. Найменше труднощів у дітей викликали завдання I блоку (орієнтування на собі) та IV блоку (орієнтування на аркуші паперу). Невисокі показники отримані при виконанні завдань III блоку (орієнтування щодо предмета), V блоку (орієнтування за допомогою збережених аналізаторів) та VI блоку завдань – орієнтування у великому просторі.

Більшість обстежуваних дітей виявили середній рівень сформованості навичок просторового орієнтування (41%), 36% дітей мають високий рівень та 23% продемонстрували початковий рівень, що на кінець навчального року є досить вагомим показником невисокої ефективності корекційної роботи, яка проводилась з дітьми протягом року з формування просторових уявлень.

Результати обстеження дозволяють виділити наступні причини труднощів просторового орієнтування дошкільників з порушеннями зору:

- переоцінка своїх зорових можливостей;
- неправильне сприймання предметів і їхнього розташування в просторі;
- неправильне сприймання просторових ознак предметів, глибини простору, віддаленості й розташування предметів у просторі;
- не вміння користуватися порушеним зором при орієнтуванні в просторі;
- не вміння користуватися збереженими аналізаторами при орієнтуванні в просторі. [2]

Проведене обстеження сформованості навичок просторового орієнтування у молодших дошкільників є початковим етапом нашого дослідження. В подальшому ми плануємо провести обстеження інших вікових груп дошкільників (середньої та старшої), та на основі виявлених особливостей та труднощів розробити методичні рекомендації для вихователів, тифлопедагогів та батьків, з питань формування просторових уявлень, у дошкільників з порушеннями зору.

Література:

1. Ананьев Б.Г., Рыбалко Е. Ф. Особенности восприятия пространства у детей. – М.: Просвещение, 1964.
2. Дружинина Л. А. Коррекционная работа в детском саду для детей с нарушениями зрения: Методическое пособие / Л. А. Дружинина. – М.: Издательство «Экзамен», 2006.
3. Люблинская А. А. Особенности освоения пространства детьми дошкольного возраста // Формирование восприятия пространства и пространственных представлений у детей. – М.: АПН РСФСР, 1956. – Вып. 86.
4. Подколзина Е. Н. Особенности пространственной ориентировки дошкольников с нарушением зрения // Дефектология. – 2008. – №4.
5. Рудакова Л. В. Коррекционная программа по пространственной ориентировке слепых дошколь-

ников // Специальные коррекционные программы для дошкольников с тяжёлыми нарушениями зрения / Под ред. В. А. Феоктистовой. – СПб, 1995.

6. Солнцева Л. И. Обучение ориентировке в пространстве // Слепой ребенок в семье / Под ред. Л. И. Солнцевой. – М., 1989.

УДК: 376-056.34:616.896:376.064

Рецензент: Т. В. Скрипник,
доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРА

Т. О. Куценко

У статті представлено сучасний зарубіжний погляд на проблему дослідження рівня розвитку комунікативних навичок у дітей з розладами аутичного спектра.

Ключові слова: аутизм, розлади аутичного спектра, комунікативні навички, комунікативна поведінка.

Исследование уровня развития коммуникативных навыков у детей расстройствами аутичного спектра

В статье представлен современный зарубежный взгляд на проблему исследования уровня развития коммуникативных навыков у детей с расстройствами аутичного спектра.

Ключевые слова: аутизм, расстройства аутичного спектра, коммуникативные навыки, коммуникативное поведение.

Assessment of the developmental level of communication skills in children with autistic spectrum disorders

The modern foreign perspective on the problem of communication skills assessment in children with autistic spectrum disorders has been presented in the article.

Keywords: autism, autistic spectrum disorders, communication skills, communicative behavior.

На сьогодні проблема ранньої діагностики та корекційної допомоги дітям з особливостями у розвитку входить до кола надзвичайно важливих, оскільки частка здорових новонароджених суттєво знижується з кожним роком. Що ж стосується розладів аутичного спектра, то ранні дослідження поширеності аутизму (Lotter, 1966) становили близько 4 осіб на 10000 людей, проте вони змінилися останніми, що наводять вже такі дані: 30-60 випадків на 10000 населення (Rutter, 2005).

До діагностичних критеріїв розладів аутичного спектра (РАС) відносять тріаду симптомів, що з'являються до трирічного віку: порушення у сфері соціальної взаємодії; порушення вербальної і невербальної комунікації; обмежена, повторювана, стереотипна поведінка, інтереси та активність. [5]

Порушення розвитку мовленнєвих та комунікативних здібностей є чи не найбільшою проблемою для осіб з розладами аутичного спектра. Наголошуємо на важливості розуміння того, що діти з РАС не просто мають труднощі набуття мовленнєвих навичок, що спричинює порушення комунікації, а також труднощі розуміння та використання невербальної поведінки у комунікативній взаємодії.

Саме тому стає очевидною необхідність дослідження й оцінки ранніх соціально-ко-